

CEHOSLOVACIA INTERBELICĂ: LECȚII PENTRU ISTORIE

Anatol PETRENCU,

profesor universitar, doctor habilitat în istorie,
profesor la Departamentul de Istorie a Românilor,
Universală și Arheologie, Facultatea de Istorie și
Filozofie a Universității de Stat din Moldova.

Teme de cercetare: Recuperarea și valorificarea memoriei victimelor regimului comunist din RSSM, probleme ale totalitarismului sovietic, ale celui de-al Doilea Război Mondial. **Cărți publicate:** *Teroarea stalinistă în Basarabia. Studii, documente, memorii*, Chișinău, Tipografia „Balacron”, 2013, 359 p.; *Un scurt popas necesar drumului*, Chișinău, Tipografia „Balacron”, 2014, 328 p.; *Românii în Gulag. Memorii, mărturii, documente*, vol. 1, Chișinău, S.n., 2014, 352 p. (co-editor). Sunt președintele Institutului de Istorie Socială „ProMemoria” (Centru de Excelență în cadrul USM).

Rezumat: În anii Primului Război Mondial s-a cristalizat și a fost realizat Principiul Naționalităților (fiecare națiune să aibă statul ei național), principiu susținut și de SUA. Pe ruinele Imperiului Austro-Ungar, Cehoslovacia s-a proclamat stat independent, frontierele fiind fixate prin sistemul de tratate de la Versailles. În anii Primei Republici, Cehoslovacia s-a impus ca un stat cu o dezvoltare economică stabilă, cu o autentică democrație multipartidistă. În același timp, fiind susținuți de Germania nazistă, etnicii germani din Regiunea Sudetă a Cehoslovaciei au cerut în mod ultimativ aderarea acestei regiuni la Germania. În caz contrar, A. Hitler amenința începerea unui război în susținerea nemților din Sudet. S-au implicat Marile Puteri. La Conferința de la München pretențiile lui Hitler au fost satisfăcute. Asta a dus la dispariția Cehoslovaciei de pe arena politică a Europei.

Cuvinte-cheie: Prima Republică Ceho-Slovacă (1918-1938), înțelegerea (cârdășia) de la München, a Doua Republică Ceho-Slovacă (1938-1939).

În noiembrie 2018 se împlinesc 100 de ani de la încetarea Primului Război Mondial, unul deosebit de războaiele din trecut, cu crearea unor fenomene necunoscute până atunci. În multe privințe, pentru istoriografia din statele ex-comuniste Primul Război Mondial rămâne unul cu multe necunoscute. Există, însă, două teme deosebit de actuale pentru cunoașterea trecutului european și anume: dezumanizarea unor largi categorii de oameni datorită ororilor aceluși război și extinderea ororilor războiului în cadrul regimurilor totalitare (sovietic, nazist, fascist); iar cea de-a doua temă este, numită generic, – principiul naționalităților. În Primul Război Mondial s-au implicat imperii multinaționale, unele popoare fiind divizate și stăpânite de imperii, aflate în război una împotriva alteia. Nu întâmplător, în anii Războiului, a apărut și s-a dezvoltat ideea constituirii statelor naționale, inițiativă susținută și de Statele Unite ale Americii. Astfel, în cunoscuțele „14 puncte”, președintele SUA Woodrow Wilson menționa la „punctul 10”: „reajustarea frontierelor Austro-Ungariei în baza principiului autodeterminării naționalităților”¹, poziție ce a permis constituirea statelor naționale Austria, Ungaria, Cehoslovacia, viitoarea Iugoslavie.

În constituirea viitorului Stat Ceho-Slovac un rol deosebit l-a avut Tomáš Masaryk (1850-1937), sociolog, conferențiar universitar la Universitatea din Viena, din 1882 a predat și la Universitatea din Praga. În 1915 Tomáš Masaryk s-a stabilit în Franța, a susținut Puterile Antantei, a constituit Comitetul Ceh pentru Acțiune, transformat ulterior (mai, 1916) în Comitetul Național Cehoslovac. La inițiativa acestuia, în Franța, Italia, alte state, s-au constituit legiuni ceho-slovace, care luptau pentru obținerea independenței naționale.

În 1917, Franța, Marea Britanie, Japonia au recunoscut Comitetul Național Cehoslovac ca „bază a viitorului guvern cehoslovac”. La 14 octombrie 1918, acest Comitet s-a stabilit în Praga, a proclamat independența de stat a Cehoslovaciei, a luat puterea în mâinile sale și s-a proclamat Guvern Provizoriu, în frunte cu Tomáš Masaryk. La 13 noiembrie 1918, Comitetul Național Cehoslovac a

¹ *Cele 14 puncte ale președintelui Wilson.* În: https://ro.wikipedia.org/wiki/Cele_14_puncte_ale_președintelui_Wilson. [accesat la 12 septembrie 2018]

aprobat o Constituție provizorie, care proclama crearea Republicii Cehoslovace. Comitetul Național Cehoslovac și-a extins numărul de membri până la 256, devenind Adunare Națională (Parlament). La 14 noiembrie 1918, la Praga, cu unanimitate de voturi, Adunarea Națională l-a ales pe Tomáš Masaryk președinte al Republicii, iar Karel Kramář a fost numit prim-ministru².

Hotarele Cehoslovaciei au fost stabilite în Tratatul de la Versailles, Saint-Germain și Trianon. Frontiera Cehoslovaciei cu Germania a fost trasă pe linia vechii granițe dintre Austro-Ungaria și Imperiul German, așa cum exista ea la 3 august 1914. Semnând și ratificând Tratatul de la Versailles, „Germania a recunoscut independența Cehoslovaciei”³.

În 1921, în Cehoslovacia erau 13,6 mil. de oameni, dintre aceștia – 7 mil. erau cehi de origine (59,26 %), 2 mil. erau slovaci (14,52 %), germani erau 3 mil. (23,64 %), unguri – 700 000 (5,6 %), ucraineni – 460 000 (3,51 %) etc.⁴ Cehoslovacia a moștenit de la Imperiul Austro-Ungar 70% din potențialul industrial, având angajați în industrie 43% din salariați. În 1919, în Cehoslovacia s-a realizat reforma agrară, numărul proprietarilor mijlocii și mici ajungând la 95%. La scurt timp după proclamarea independenței de stat, Cehoslovacia a ocupat locul 12 în lume în ceea ce privește volumul producției industriale pe cap de locuitor și locul 17 în lume în ceea ce privește volumul veniturii naționale⁵.

La 29 februarie 1920, Adunarea Națională a Cehoslovaciei a adoptat Constituția Republicii Cehoslovace, care proclama Cehoslovacia republică democratică parlamentară. Organul suprem legislativ era Adunarea Națională (Parlamentul), format din două camere – Camera Deputaților (300 de membri) și Senatul (150 de membri); deputații erau aleși pe circumscripții electorale pe un termen de 6

² Lilia Zabolotnaia. *Europa Centrală și de Sud-est. Epoca contemporană (curs universitar)*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2006, p. 34.

³ *Ibidem*, p. 35.

⁴ Există și alte date: cehi – 46 %, slovaci – 13 %, germani – 28 %, unguri – 8 %, restul 5 % – ucraineni, polonezi, evrei. Vezi: *Мюнхенское соглашение*. În: https://ru.wikipedia.org/wiki/Мюнхенское_соглашение [accesat 12 septembrie 2018]

⁵ Alte realizări în economie, dar și problemele existente vezi: Lilia Zabolotnaia. *Europa Centrală și de Sud-est...*, p. 48.

ani. Șeful Statului – Președintele –, era ales la ședința comună a celor două camere pe un termen de 7 ani. Organul executiv – Guvernul, era numit de Președinte și era responsabil în fața Parlamentului (Adunării Naționale). Primul Președinte al Cehoslovaciei, conform noii Constituții, a fost ales Tomáš Masaryk, înlocuit, în 1935, de Edvard Beneš.

Constituția Cehoslovaciei, neschimbată pentru perioada dintre cele două războaie mondiale, a asigurat drepturi și libertăți cetățenești largi locuitorilor țării. Legea cu privire la limbile utilizate în țară proclama limba cehă pe teritoriul Cehiei și limba slovacă pe teritoriul Slovaciei ca fiind limbi oficiale, iar pentru teritoriile populate cu 29% cu reprezentanți ai altor grupuri etnice, în instanțele de judecată și în administrație se permitea folosirea limbii lor materne. Tomáš Masaryk a promovat ideologia cehoslovismului, căutând să demonstreze că cehii și slovacii, popoare de origine slavă, pot crea împreună fundamentul social al țării. În anii Primei republici, Cehoslovacia a demonstrat o democrație autentică, pe bază de multipartidism, o stabilitate politică (de ex., Edvard Beneš a fost cel mai longeviv ministru al afacerilor externe al Cehoslovaciei, ocupând acest post din 1918 până în 1935).

Criza economică mondială (1929-1933), venirea naziștilor la putere în Germania (1933), propaganda naționalistă și susținerea din exterior a etnicilor germani din Cehoslovacia a cauzat destrămarea acestei țări și ocuparea ei de statele vecine.

Etnicii germani din Cehoslovacia locuiau compact în Regiunea Sudetă. Ei beneficiau de un șir de privilegii, în comparație chiar cu națiunile titulare ale statului. În pofida acestei situații, etnicii germani din Regiunea Sudetă considerau că se află sub dominația națiunilor slave – cehilor și slovacilor. În această regiune a apărut, în 1935, Partidul German din Sudet, în frunte cu Konrad Henlein, care a promovat o politică de separare a regiunii și aderării la cel de-al Treilea Reich. Conducerea Cehoslovaciei a luat măsuri în vederea asigurării mai largi a reprezentanților nemți în Adunarea Națională, a extins autoconducerea locală, a deschis mai multe școli cu predarea în limba germană etc., dar tensiunea nu a

fost lichidată. În februarie 1938, A. Hitler s-a adresat deputaților din Reichstag cu apelul de a atrage atenția la „condițiile de viață de groază ale confrăților lor din Cehoslovacia”.

În mai 1938 Konrad Henlein cere acordarea autonomiei pentru Regiunea Sudetă, după care cere desfășurarea unui referendum cu scopul aderării Regiunii Sudete la Germania. Astfel, în Cehoslovacia s-a declanșat prima criză sudetă: guvernul a realizat o mobilizare parțială și a introdus forțele militare în Regiunea Sudetă. Cauza integrității naționale a Cehoslovaciei a fost susținută de Franța, URSS, aliata Germaniei – Italia.

În septembrie 1938, în urma unor ciocniri militare între nemții din Regiunea Sudetă și forțele de ordine și militare centrale, începe cea de-a doua Criză sudetă. Franța și-a mobilizat rezerviștii. La 11 septembrie, Franța și Marea Britanie au declarat că dacă Germania va interveni cu trupe în Cehoslovacia, atunci ele vor fi de partea Cehoslovaciei, dacă, în schimb, Hitler nu va declanșa război, atunci va putea obține tot ce dorește. La rândul său, Hitler a declarat că dorește să trăiască în pace cu Franța, Marea Britanie și Polonia, dar va fi nevoit să-i susțină pe nemții din Regiunea Sudetă, dacă nu vor înceta „presiunile” asupra lor. La 13 septembrie 1938 germanii din Regiunea Sudetă au declanșat un puci antiguvernamental; guvernul Cehoslovac a fost nevoit să introducă starea de urgență (de război) în regiunea dată. Konrad Henlein a cerut ridicarea stării de urgență, retragerea trupelor militare din regiune și cedarea conducerii regiunii nemților. Unii ambascadori au tras concluzia că dacă ultimatumul înaintat de Konrad Henlein nu va fi satisfăcut, atunci va izbucni războiul. În așa condiții a avut loc întâlnirea între primul ministru al Marii Britanii Arthur Neville Chamberlain cu fűhrerul german Adolf Hitler (15 septembrie 1938). În discuție, A. Hitler a invocat dreptul popoarelor la autodeterminare, a cerut transmiterea Regiunii Sudete Germaniei, astfel, a declarat Hitler, războiul va fi evitat.

Au început diverse consultații politice. Franța și Marea Britanie au căzut de acord că teritoriile cu o populație de peste 50 la sută etnici germani să treacă la Germania și cele două state vor garanta în perspectivă noile frontiere ale

Cehoslovaciei. URSS a declarat că va susține Cehoslovacia în cazul unui război al acesteia cu Germania, chiar dacă Franța nu va respecta Tratatul de asistență mutuală, semnat cu Praga, și chiar dacă Polonia și România vor refuza oficial să permită trecerea trupelor sovietice pe teritoriul acestor țări (pentru a ajunge în Cehoslovacia). Totuși, sovieticii condiționau acordarea ajutorului cu prezentarea unei cereri din partea Cehoslovaciei de a interveni și cu opunerea rezistenței de către armata cehoslovacă împotriva invadatorului german.

La inițiativa lui A. Hitler, la 29 septembrie 1938, la München, a avut loc o întâlnire a primului ministru al Marii Britanii, Arthur Neville Chamberlain, a primului ministru al Franței Édouard Daladier, a conducătorului (ducelui) Italiei Benito Mussolini și a fűhrerului Adolf Hitler.

În absența reprezentanților Cehoslovaciei, cei prezenți la conferință au semnat textul unui Acord prin care Cehoslovacia urma să cedeze Germaniei Regiunea Sudetă, între 1 și 10 octombrie 1938; guvernul Cehoslovaciei se făcea responsabil pentru bună transmitere a teritoriului etc.⁶. După semnarea Acordului, delegația Cehoslovaciei a fost admisă în sala unde fusese semnat documentul. La insistența oficialilor francezi și englezi, reprezentanții Cehoslovaciei au fost obligați să transmită Regiunea Sudetă Germaniei. Sub presiune germană, la 5 octombrie 1938, președintele E. Beneš a fost nevoit să demisioneze. Astfel, a încetat existența Primei republici a Cehoslovaciei.

Anexarea Regiunii Sudete a pus începutul destrămării Cehoslovaciei: în plină criză, legată de pretențiile germanilor, Polonia a înaintat un ultimatum Cehoslovaciei prin care a cerut (și a obținut) Regiunea Teșin. Sub presiunea Germaniei, la 7 octombrie, guvernul Cehoslovaciei a acordat autonomia Slovaciei. La 2 noiembrie Ungaria obține regiunile de sud ale Cehoslovaciei, inclusiv – cele populate de rusini (ucraineni). La 14 martie 1939 Slovacia a declarat ieșirea ei din componența Cehoslovaciei și formarea Republicii Slovace, iar în noaptea de

⁶ Textul acordului vezi: *Соглашение между Германией, Великобританией, Францией и Италией* [Acord între Germania, Marea Britanie, Franța și Italia]. În: *Год кризиса. 1938-1939, том 1, 29 сентября 1938 г. – 31 мая 1939 г. Документы и материалы* [Anul de criză. 1938-1939, vol. 1, 29 septembrie 1938-31 mai 1939. Documente și materiale], Moscova, 1990, p. 27-29.

la 14 spre 15 martie 1939, fiind în Berlin și fiind umilit de Hitler, președintele Cehoslovaciei (a Doua Republică a Cehoslovaciei) Emil Hácha a fost forțat să accepte ocuparea militară a Cehiei de către germani.

În istoriografia sovietică Conferința de la Munchen a fost calificată ca fiind o cârdășie (întovărășire cu scopuri condamnabile) între democrațiile occidentale și totalitarismul nazist. URSS a fost prezentată ca fiind salvatoarea Cehoslovaciei, doar că acest lucru nu l-au dorit occidentalii, dar și cehoslovacii. Astfel, Vilnis Sipols remarcă: „... La Munchen, Chamberlain și Daladier au mers în cârdășie cu agresorii, la capitulare în fața lor, trădând în mod rușinos Cehoslovacia și acordând ajutor agresorilor fasciști în dezmembrarea ei”⁷.

Ce ar fi de comentat? După încheierea Conferinței de Pace de la Paris, Franța și Marea Britanie s-au declarat garante ale sistemului de tratate de la Versailles. În această ipostază ele erau obligate să apere cu vehemență frontierele Cehoslovaciei. Însă, ele au cedat în fața dictatului lui Hitler, considerând greșit că „salvează pacea”.

De reținut: pentru expansiunea teritorială Hitler a folosit factorul etnic: a cerut unirea teritoriilor, populate cu germanii din Cehoslovacia, la Reich.

Poziția URSS trebuie nuanțată: Stalin cerea Franței și Marii Britanii ca acestea să convingă Polonia și România să permită trupelor sovietice trecerea în Cehoslovacia. În același timp, Stalin a declarat, că „odată intrate, trupele sovietice în Cehoslovacia, prin Polonia, nu vor mai pleca din acele țări, rămânând acolo pentru a le apăra de o eventuală agresiune germană”⁸. Bineînțeles, Polonia (și România) nu putea accepta o astfel de „ofertă”.

Astfel, cedările făcute de Democrațiile Occidentale în fața agresiunii, au dus nu doar la dispariția Cehoslovaciei ca stat independent, ci și la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial.

⁷ V. Ia. Sipols. *Дипломатическая борьба накануне Второй Мировой Войны* [*Lupta diplomatică în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial*], Moscova, Editura „Mejdunarodnîe otnoșenia”, 1989, p. 207.

⁸ Pavel Moraru. *Relațiile internaționale în anii 1914-1947*, Cluj-Napoca, Editura RISOPRINT, 2013, p. 138.

Se pare că istoria se repetă. URSS, apoi succesoarea de drept a acesteia, Federația Rusă au semnat trei Tratatе internaționale prin care s-au obligat să respecte frontierele existente în Europa după cel de-al Doilea Război Mondial, după dispariția URSS și după cedarea armelor nucleare de către Ucraina Federației Ruse.

Sub pretextul schimbării puterii centrale la Kiev, în 2014, în Crimeea, s-a desfășurat un „referendum” asistat de militari cu uniforme camuflate ale Federației Ruse. În rezultatul acestui „referendum”, nesupravegheat și nerecunoscut de nimeni, în pofida angajamentelor luate, Federația Rusă a anexat Crimeea, anunțând-o parte a Federației Ruse. Între motivele invocate a fost numitul „drept istoric”: „Kрѣм – iskonnorusskaia zemlea” [„Crimeea – străvechi pământ al Rusiei”]. Subliniem: „dreptul istoric” nu este recunoscut de nimeni în lumea civilizată. Un alt „argument” al oficialilor de la Kremlin – necesitatea ocrotirii comunității ruse din Crimeea, de parcă rușii din Crimeea erau strâmtorați într-un fel sau altul de ucraineni. Motivul este asemănător cu cel al lui A. Hitler, care, în 1938, a cerut Franței și Marii Britanii să accepte trecerea regiunii Sudete a Cehoslovaciei în componența Germaniei, având la bază faptul că în regiunea dată locuiau circa trei milioane de etnici germani. Știm că comparația multora nu place, dar ea este corectă din toate punctele de vedere.

Bibliografia selectivă:

Pavel Moraru. *Relațiile internaționale în anii 1914-1947*, Cluj-Napoca, Editura RISOPRINT, 2013.

Lilia Zabolotnaia. *Europa Centrală și de Sud-est. Epoca contemporană (curs universitar)*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2006.

Год кризиса. 1938-1939, том 1, 29 сентября 1938 г. – 31 мая 1939 г. Документы и материалы [Anul de criză. 1938-1939, vol. 1, 29 septembrie 1938-31 mai 1939. Documente și materiale], Moscova, 1990.

История Центрально-восточной Европы, Санкт-Петербург, 2009.

Канун и начало войны. Документы и материалы, Ленинград, 1991.

Н.А. Нарочницкая. Партитура Второй мировой. Кто и когда начал войну?, Москва, Издательство Вече, 2009.

Сиполс В. Я. *Дипломатическая борьба накануне Второй Мировой Войны* [*Lupta diplomatică în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial*], Moscova, Editura „Mejdunarodnîe otnoșenia”, 1989.